

אוניברסיטת בר-אילן

סגנון התמודדות בהשגת זהות קונפליקטואלית

בחירת סגנון התמודדות עם קונפליקט דת ומיניות בקרב
מתבגרים דתיים לאומיים

עופר סיון

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית
הספר לחינוך של אוניברסיטת בר אילן

2016

רמת גן

סגנון התמודדות בהשגת זהות קונפליקטואלית

בחירת סגנון התמודדות עם קונפליקט דת ומיניות בקרב מתבגרים דתיים לאומיים

תקציר

כחלק מתהליך ההתבגרות נדרש המתבגר להתמודד עם קונפליקטים רבים בזהותו, מתוכם יברר את זהותו וישכלל אותה כהכנה לחייו הבוגרים (Bosma & Kunnen, ;Kerpelman & Lamke, 1997). כל מתבגר נדרש גם להתמודד עם ה"מפל ההורמונאלי הגואה" של ההורמון הטסטוסטרון (ברינדיין, 2013), שזורם בעורקיו כחלק מתהליך ההתבגרות (פוטשניק, 2013). הורמון זה גורם למתבגר לחשוך לבצע מעשים בעלי אופי מיני (Reis & Abdo, 2014), מאידך המתבגר כפוף לרגולציה עצמית ולחוקי החברה שדורשים ממנו לעיתים לרסן את עצמו ולהתאפק (פוקו, 1996; זיו, 2008). יתר עליו המתבגר הדתי שמחויב לדת, הדורשת ממנו באופן טוטאלי להתרחק ממעשים בעלי אופי מיני, ולשמרן רק במקום ובזמן המתאימים (מנוסי, 2004). כך שהמתבגר נמצא ב"חזית" נוספת במהלך התבגרותו – הוא מול אלוקיו (Exline & Rose, 2005). בתווך הזה המתבגר צריך לקבל החלטות פנימיות שקובעות את יחסו לדת. לדוגמה, האם הוא מחזיק בדת למרות הקונפליקט דתי-מיני, או עוזב את הדת בגלל הקונפליקט דתי-מיני.

מחקר זה מבקש בראשונה לאפיין סגנונות התמודדות עם קונפליקטים שונים שנאספו מתוך הספרות המחקרית, ללא קשר לתוכן הקונפליקט. הסגנונות נבחרו על בסיס המשגתה של נוביס-דויטש (2011) אך חולקו על פי שני צירים אחרים: מטרת ההתמודדות ואופי ההתמודדות. מתוך ראייה שכל התנהגות ניתן לאפיין על פי המטרה שאותה המתבגר מבקש להשיג, ואת האופן שבו הוא בוחר להתמודד. על פי המשגה זו כל התנהגות שתהיה בפועל מהווה בחירה בהתנהגות זו, ואפילו מתבגר שלא עושה דבר – בוחר לא לעשות דבר. הציר הראשון שמתאר את מטרת ההתמודדות נבנה לאור מודל הבניית זהות של שכטר (2000), ואושש כדלהלן. הציר השני שמתאר את אופי ההתמודדות נבנה על פי המשגתו של מרשה (Marcia, 1966, 1980) שפיתוח הזהות מורכב משני המימדים: מחויבות ומשבר, והמתבגר מתקדם או נסוג בזהותו במחזוריות בתגובה למשברים בחייו (צוריאל, 1990). כך, נבנה מודל תיאורטי המכיל 20 סגנונות התמודדות אפשריים.

לאחר מכן, נאספו מספרות המחקר, על סמך המודל של נוביס-דויטש (2011) 20 סגנונות התמודדות פנימיים (שלא כוללים עזרה ותמיכה חיצונית). סגנונות התמודדות אלו קוטלגו על פי שני הצירים לאור ספרות המחקר. סגנונות אלו "תורגמו" להיגדים שנאמרים בהתייחסות להתמודדות בקונפליקט דתי-מיני אשר קובצו יחד לשאלון. השאלון, יחד עם שאלון רקע, נשלח דרך הרשתות החברתיות (פייסבוק, ווטסאפ ועוד) לקבוצות מיקוד של מתבגרים דתיים מגילאי 18-30. טווח הגילאים הוגבל בגבול התחתון על ידי הגיל 18 מתוך הבנה שהנושא הינו חודרני, ומבחינה אתית יש לחקור מתבגרים שחצו את גיל 18 והביעו את הסכמתם להיחשף לתכנים מיניים. ובגבול העליון על ידי גיל 30 מתוך הבנה שבדור ה-Y בגיל זה מסתיימת "הבגרות המתהווה", ופחות או יותר בגיל זה המתבגר לקראת סיום תהליך התבגרותו (אלמוג ואלמוג, 2013; Arnett, 2004).

בקדם מחקר שבו נדגמו 296 שאלונים שעל סמך שאלוני הרקע התאימו להוות הבסיס הראשוני של המחקר, נמצאו בניתוח גורמים (factor analysis) וניתוח SSA של השאלון שלושה דפוסים עיקריים שבהם המתבגר נוקט למול קונפליקט: 'אי תחושת קונפליקט', 'שינוי זהות' ו'שימור זהות'. למעשה, המתבגר מתבקש לעמעמם, ברמה כזו או אחרת, את אחת משלושת המילים בדילמה "קונפליקט דתי-מיני". או לעמעם את הקונפליקט עצמו, או לעמעם את ההחזקה בדת, או לעמעם את העיסוק המיני, כדי להגיע לרווחה נפשית.

לאחר שנמצאו גורמים מבחינים בשאלון ניתן היה להתקדם לשאלת המחקר, שביקשה לשרטט את "המשולש" של הקונפליקט דת-מין-קונפליקט. דהיינו, לברר אצל כל מתבגר מהי רמתו הדתית, מהי רמת התשוקה שלו לבצע מעשים מיניים בעצמו או כלפי זולתו, וכיצד הוא בוחר להתמודד עם הקונפליקט. לשם כך נעשה שימוש בשלושה שאלונים: שאלון 'חשיבות סובייקטיבית לדת', שאלון 'תשוקה מינית' (SDI-2) שתורגם לעברית ושאלון 'דפוסי התנהגות בהתמודדות עם קונפליקט דתי-מיני', שתיאור בנייתו מופיע לעיל.

גורם רביעי שנמדד הינו גורם 'זהות האני' הלקוח מתוך הגישה האריקסוניאנית להמשגת המושג זהות (Marcia, 1980). הכללת גורם זה במחקר נועד לבחון האם מתבגרים בעלי רמת זהות גבוהה מצליחים להתמודד טוב יותר עם הקונפליקט ולהישאר דתיים, ובעלי רמת זהות נמוכה מתקשים להתמודד עם הקונפליקט ובחרים לנטוש או לעמעמם את המרכיב הדתי שבתוכם. לאור מחקרים רבים שמציגים את 'משיג הזהות' כמתבגר שמנווט את חייו באסטרטגיות טובות יותר מול קשיים ויותר נוטה לכבד סמכות וערכים (Marcia, 1980), לעומת 'מפוזר הזהות' שנוטה לבחור פתרונות הדוניסטיים ופחות מאתגרים (Berzonsky, 1992; Berzonsky & Ferrari, 2009). כיוון שבנוסף ביקשנו לבדוק את מרכיבי הזהות שדומיננטיים בהשפעתם על ההחלטה לנהוג כך או אחרת, נבחר השאלון של צוריאל (Tzuriel, 1992) 'סולם זהות האני למתבגרים' AEIS שמציג את הזהות כ'זהות האני' הכוללת שבעה מימדים שונים: 'מחויבות ומטרותיות', 'סולידריות והמשכיות', 'הכרה חברתית', 'משמעותיות', 'זהות פיזית', 'אמיתיות וטבעיות' ו'שליטה עצמית'.

עיקרי השערות המחקר הינן:

1. מתבגרים בעלי רמת זהות דתית גבוהה יהיו בעלי נטייה לבחור בדפוס התמודדות 'שימור זהות', יחסית ל'שינוי זהות' או 'אי תחושת קונפליקט', וכן להיפך במתבגרים בעלי רמת זהות דתית נמוכה.
2. מתבגרים בעלי 'זהות האני' גבוהה יהיו בעלי נטייה לבחור בדפוס התמודדות 'שימור זהות', יחסית לדפוסים 'שינוי זהות' או 'אי תחושת קונפליקט', וכן להיפך במתבגרים בעלי 'זהות האני' נמוכה.
3. מרכיבי הזהות 'שליטה עצמית', 'מחויבות ומטרותיות' ו'משמעותיות' ימצאו גבוהים ביחס לשאר הגורמים בבחורי דפוס ההתמודדות 'שימור זהות'.

לאחר שסונו כל השאלונים על פי האוכלוסייה המותאמת לשאלות המחקר נמצאו 440 שאלונים מותאמים. בניתוחי מתאם נמצא שהשערת המחקר הראשונה אוששה ברובה, ישנו מתאם בינוני חיובי בין זהות דתית ל'שימור זהות', ומתאם בינוני שלילי בין זהות דתית ל'שינוי זהות'. אך לא נמצא כל מתאם בין זהות דתית ל'אי תחושת קונפליקט'. יחד עם זאת, מניתוח עומק של הנתונים

על פי אינטראקציה של מגדר וסטאטוס נישואין נמצא שההשערה אוששה במלואה בקרב רווקים בנים, ונמצא מתאם שלילי בין זהות דתית לדפוסי 'שינוי זהות' ו'אי תחושת קונפליקט'.

בניתוח של ההשערה השנייה, לתיאור היחסים בין משולש הקונפליקט, יחד עם גורם הזהות, נמצא, ששוב, בקרב רווקים ישנו מתאם חיובי מובהק בינוני בין תשוקה מינית לדפוסי 'שינוי זהות' ו'אי תחושת קונפליקט'. בקרב נשים נשואות נמצא מתאם שלילי מובהק בין תשוקה מינית לדפוס 'שימור זהות'. בניתוחי רגרסיה של כלל המשתנים בניבוי כל דפוס, נמצא שהמשתנה 'זהות דתית' הוא המנבא המשמעותי ביותר של דפוסי 'שימור זהות' ו'שינוי זהות', והמשתנים 'נישואין' ו'נשים' הם המנבאים המשמעותיים של סגנון 'אי תחושת קונפליקט'. מכאן ניתן להסיק שהזהות הדתית מהווה את המרכיב המשמעותי ביותר בשימור או עזיבת הדת, ובנים רווקים חשים את הקונפליקט בצורה הכי משמעותית, ועל כן הם נאלצים לבצע את בחירתם בין 'שימור זהות' או 'שינוי זהות' על פי רמת זהותם הדתית.

בהמשך בדיקת ההשערה השנייה, הבוחנת את מרכיב רמת 'זהות האני' במכלול הקונפליקט, נמצא שהיא אוששה בחלקה, כיוון שגורם 'זהות האני' מהווה מנבא משמעותי רק בדפוס 'שינוי זהות'. דהיינו, מתבגרים בעלי רמת זהות גבוהה אינם מתחזקים בדת, או לא חשים קונפליקט, אבל בהחלט מתבגרים בעלי רמת זהות נמוכה עוזבים את הדת. בניתוח לעומק של גורם 'זהות האני' מתגלה שהוא אינו מהווה גורם ממתן (קובע מתי יופיע ה'שינוי זהות'), אלא הוא גורם מתווך (מסביר מדוע ה'שינוי זהות' מופיע).

בבדיקת ההשערה השלישית, הבוחנת את גורמי הזהות בקרב בוחרי דפוס ההתמודדות 'שימור זהות', נמצא שנשללה ברובה, למעט גורם הזהות 'משמעותיות וניכור', שמהווה גורם מנבא בעל מתאם חיובי חלש ל'שימור זהות'. מתוך הניתוח עולה שדווקא גורם הזהות 'הכרה חברתית' הוא המנבא הדומיננטי ביותר בניתוחי רגרסיה של 'שימור זהות'. מצד שני, על דרך השלילה, בבדיקת גורמי הזהות במבחני פירסון מתגלה שכל הגורמים במתאם שלילי מובהק ל'שינוי זהות'. כאשר המשמעותיים הם 'זהות פיזית' יחד עם 'משמעותיות וניכור'. דהיינו, לא רק לגורמי הזהות הפנימיים ישנה משמעותיות בעזיבת הדת, אלא גם לסביבה התומכת ולהכרה ואהבת הגוף יש משמעותיות בתהליך שימור או עזיבת הדת.

המחקר הנוכחי תורם להבנת תהליכים שמתחוללים בנפש של מתחבטים בקונפליקט בלתי ניתן לגישור, ובפרט בקרב מתבגרים דתיים בקונפליקט הדתי-מיני.